

Rengöring av valv i Västerås domkyrka

Antikvarisk kontroll

**Västerås domkyrkoförsamling
Västmanland**

Helén Sjökvist

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Bakgrund.....	3
Historik.....	4
Genomförande.....	6
Åtgärder.....	6
Resultat.....	7
Referenser.....	13
Kart- och arkivmaterial.....	13
Otryckta källor.....	13
Litteratur.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum/
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel 021-80 62 80
Fax 021-13 20 76
E-post info@kmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2007

Omslagsfoto: Valven före rengöring. Foto: Helén Sjökvist

Kartor ur allmänt kartmaterial

ISSN 1653-7408

ISBN 13: 978-91-85591-49-7

Tryck: Kulturmiljövård Mälardalen

Inledning

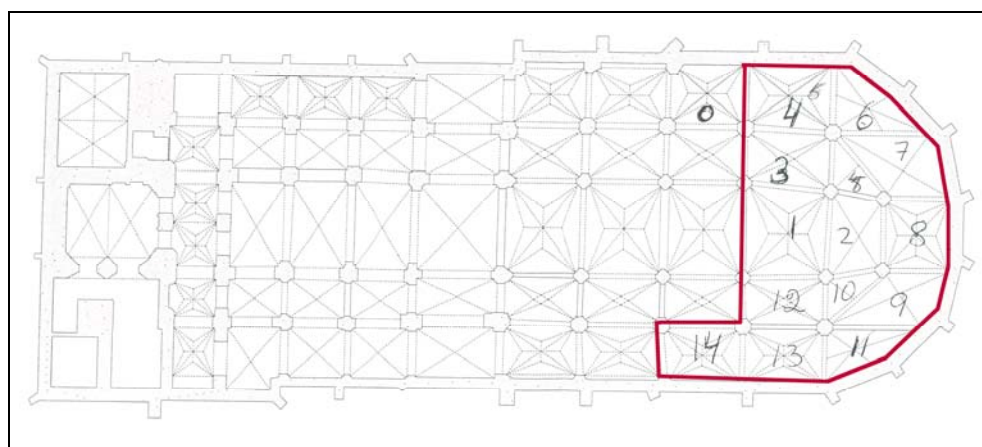
Under 2006 har de främre valven i Västerås domkyrka rengjorts. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen har fungerat som antikvarisk kontrollant vid arbetena. Tillstånd till arbetet gavs av Länsstyrelsen 2004-11-12, dnr 433-10559-04.

Figur 1. Domkyrkans läge i Västerås markerat på Gröna kartan.

Bakgrund

Rengöringen av valven i Västerås domkyrka påbörjades redan 2004 då valven i tolv travéer över de främre bänkkvarteren rengjordes och laverades¹. 2006 fortsatte rengöringen med de återstående travéerna i koret. Valven var före rengöring kraftigt nedsmutsade.

Figur 2. De under 2006 rengjorda travéerna, med numrering av Målerispectrum.

¹ Hammarskiöld 2005 s.4

Historik

Uppförandet av Västerås domkyrka påbörjades under 1200-talet och den brukar anses vara invigd 1271.² Valven tycks ha slagits över domkyrkans kor i och med utbyggnaden mot öster 1460 – 90. Därefter har renoveringar skett vid flera tillfällen exempelvis efter branden 1521 då danska trupper hade satt kyrkan i brand och valven därmed hade skadats.

Även efter branden 1691 tycks valv i koret blivit delvis skadade och därefter reparerade.³

Vid den stora omdaning av domkyrkan 1856-61 finns uppgifter om att valv i yttre sidoskeppen revs samt att främre tvärskeppets tio valv revs.⁴ Det tycks dock som om valven över högaltaret lämnades. I vilken mån de putsades om är dock inte känt. Uppgifter från renoveringen av kyrkan 1896-98 under Agi Lindgrens ledning visar att man i byggnadsbeskrivningen räknade med att endast skrapa och vattriva valven samt avfärga med kalkfärg.⁵

Uppgifter finns även om att man lät gipsa ytorna i valven för att ge ett helt slätt underlag för den omfattande dekorationsmålningen som genomfördes i och med denna renovering.⁶ Exakt vilka källor som finns till denna uppgift är osäker. Målningarna utfördes troligen med oljefärg. På västra läktaren finns målningarna kvar.

Vid Erik Lundbergs renovering av kyrkan 1958-61 tycks det mesta av dessa bemålade eventuella gipsytor ha knackats ned med undantag av valven över västra läktaren samt två valv i koret. Vid denna renovering använde man sig även av en kc-baserad puts för lagningar. I förslaget till renoveringen uppges att putsen skall nedhuggas från valven men att kalkmålade ytor skall behållas.⁷ Vad gäller de målningar som tillkommit vid Agi Lindgrens renovering ansågs dessa inte vara tillräckligt bevarandevärda eller ens passande för kyrkorummet. I vilken mån man verkligen högg ned all puts är inte helt känd. Uppenbart är dock att viss äldre puts fanns kvar efter renoveringen.

Vid renoveringen av ett av valven i södra sidoskeppet (valv 14) 1995 knackades putsen från valvet ned.⁸ Precis som fallet tycks vara med korvalvet var putsen där fäst med pliggar vid underlaget. Enligt uppgifter från denna renovering var putsen där medeltida. Kritik framfördes vid detta tillfälle från såväl Läns museet som Riksantikvarieämbetet med anledning av att samtlig medeltida puts knackades ned från valvet. Vid denna renovering kunde även konstateras att putslagningar från renoveringen 1958-61 hade mycket dålig vidhäftning vid den gamla putsen. Man konstaterade även att man då man fick dålig vidhäftning med putslagningar mot den medeltida putsen.

---

² Ahlberg 2000 s.

³ G Ekström,

⁴ Helgo Zettervalls redogörelse över genomförda arbeten

⁵ Förslag till restaurering 1896

⁶ Hammarskiöld 2005 s. 4

⁷ Förslag till restaurering, 1954

⁸ Sundström 1995

Figur 3. Puts med pligg från valv 14 vid renoveringen 1995. Foto VLM arkiv.

Figur 4. Västerås domkyrka under tidigt 1900-tal, efter Agi Lindgrens renovering. Såväl valvribbor som pelare och gördelbågar är dekorationsmålade, liksom valven över koret. Foto i VLM arkiv.

Genomförande

Inför arbetet hade valven besiktigats från skylift och man konstaterade då att de två valven över högaltaret i det östra koret har en förgipsad yta vilket även sägs ha framkommit som muntlig uppgift från tidigare domkyrkoarkitekten Erik Lundberg⁹. Det framkom även att putsen troligen bärs av pligg fästa i murverket på samma sätt som i det valv som knackades ned vid renoveringen 1995. Vid besiktningen konstaterades att putsen har en dålig vidhäftning med trolig bom i stor utsträckning. Även från golvet kunde konstateras att de två aktuella valven hade en annan, mer smutsavvisande yta än övriga valv i kyrkan då dessa valv var betydligt vitare än de omgivande. Troligtvis kan valven vara målade med en emulsionsfärg. Enligt Målarmästare Herbert Sandner Västerås, har han fått muntliga uppgifter på att man vid renoveringen 1958-61 använde sig av en emulsionsfärg från ”Förenade Färg AB” i Göteborg.

Åtgärder

Valven dammsögs för att minska behovet av påföljande rengöring med wischabsvamp som innebär ett större slitage på underlaget. Sprickor lagades

Valven laverades två gånger med kalkvatten från Gotlandskalk i en kulör innehållande torrpigment från bensvart, grönumbra och guldocker.

Valv 8 och 9 laverades tre gånger för att få en jämn ton. Även sprickor som lagats ut med kalkbruk laverades i vissa fall tre gånger.

De två valven över högaltaret rengjordes endast med dammsugning och wischabsvamp och laverades inte. Man kunde även konstatera att ytan var annorlunda mot övriga valv, bl.a. genom att den inte slet lika mycket på wischabsvampen som de övriga valvens underlag. Inga andra valv var heller förgipsade på samma sätt som dessa två valv.

Valv nummer 4 har liksom ytterväggen mot norr lagats, rengjorts och laverats två ggr. Några sprickor i valvet har lagats med kalkbruk.

I anslutning till valv nummer 6 laverades väggpartiet närmast över och omkring epitaftet tre gånger då täckningen där var sämre.

I valv nr 7 och 8 är putsen i valven och på väggarna mycket grov. Man hade även sprickbildningar i fönstervalvens hjässor som lagades med kalkbruk.

I valv 9 och 11 fanns en del sprickor med spridda bomställen omkring. Några små upprivningar utfördes och därefter vattning, putslagning.

I valv 13 återfanns till höger om fönstrets övre del en mörkare, rödbrun fläck. Det visade sig inte vara något måleri utan en utfällning av exempelvis järnsulfat. I samma valv fanns även en mindre skuvning i en spricka. Den utskjutande kanten knackades bort och sprickan putsades därefter över.

I viss mån åtgärdades även väggarna i koret. Saltutfällningar på nedre delen av väggen mellan travé 13 och 14 åtgärdades. Även mindre bomytor i nederkant av väggen bakom

---

⁹ Bo Göransson, muntlig uppgift.

Erik XIV sarkofag knackades bort och ersattes med ny puts. Vid nedknackning av putsbom närmast golvet på ytterväggen i öster framkom några några kraftiga bultar som möjligen tillkommit vid Agi Lindegrens renovering för att förankra den betongförstärkta yttre grunden med väggen i övrigt.

Resultat

De problem som fanns med bomytor i de två valven över högaltaret gjorde att man först ville knacka ned putsen. Det visade sig dock att de bomytor som fanns i den äldre kalkputsen vilade mot en kant av modernt KC-bruk från renoveringen 1958 – 61 och på så sätt var säkrad för putsnedfall. Bedömningen blev därför att man kunde behålla putsen intakt. Bedömningen var dock att vatten inte skulle tillföras för att inte riskera att putsen sög upp vatten genom den ganska omfattande sprickbildningen. Därför rengjordes detta valv endast. På så sätt kunde putsen räddas. Valven har dock en något vitare ton än de övriga valven som laverats.

Figur 5. Valv 1 och 2 före rengöring. Som fotot visar hade dessa två valv en betydligt ljusare kulör än omgivande valv.

Figur 6. Valv 12 och 13 före rengöring.

Figur 7. Valv 10 före rengöring.
Figur 8. Valv 4 före rengöring.

*Figur 9. Valv 9 och 11 före rengöring samt Erik XVI:s sarkofag.
Figur 10. Valv 7 och 8 före rengöring.*

Figur 11. Pliggarna anas genom putsen i valv 1.

*Figur 12 t.v. Rengöring med Wischabsvamp efter att ytorna dammsugits.
Figur 13 t.h. Avfärgning med gotlandskalk.*

*Figur 14. Mindre skada i putsen i valv 1 visar hur senare renoveringars
hårdare puts håller kvar den äldre putsen.*

Figur 15. Mindre skador i putsen lagade på den östra väggen

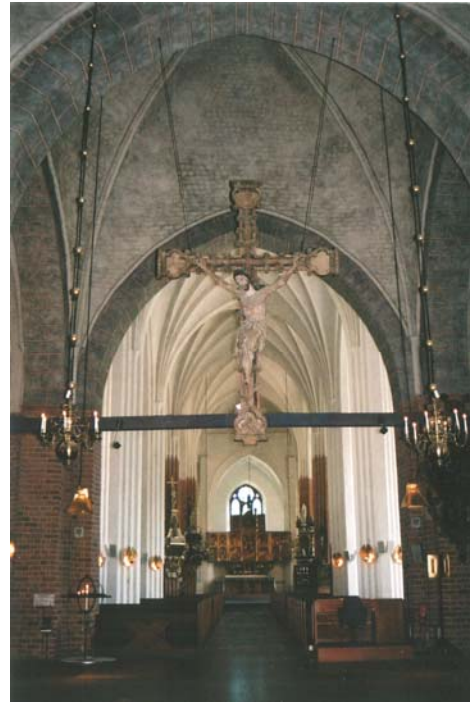
Figur 16 t.v. Missfärgning av puts i valv 13.

Figur 17 t.h. Sprickor i putsen valv 1. den gamla putsen vilar på en kant av KC-bruk från tidigare renoveringar.

Figur 18 tv. Korvalven efter rengöring.

Figur 19 t.h. Mittskeppet sett från väster, med icke rengjorda valv, mot koret där valven är rengjorda.

Figur 20. Valv 10 och 12 m.fl. efter rengöring.

Figur 21. Valv 9 och 10 efter rengöring.

Figur 22. Valv 8 efter rengöring.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Västerås Domkyrkoarkiv

F5:1

G Ekström, 1958-03-16, Sammanställning av uppgifter om domkyrkans historia.

Agi Lindgren, Kostnadsförslag till restaurering af Vesterås Domkyrka 1896

F5:5

Förslag till restaurering 1954

Västmanlands läns museums arkiv

Helgo Zettervalls redogörelse över genomförda arbeten

Sundström, Kjell: Skrivelse ang. invändig renovering av Västerås domkyrka. 1995-12-18.
VLM dnr: 94:239-316.

Otryckta källor

Hammarskiöld Rolf: Karakterisering av Västerås domkyrka, Västerås stift 2005

Litteratur

Hammarskiöld, Rolf. 2005. Västerås domkyrka – inre rengöring 2004.
Kulturmiljöavdelningen rapport B 2004:B2, Västmanlands läns museum, Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

Kulturmiljövård Mälardalen nr:	06003
Länsstyrelsen dnr:	433-10559-04
Fastighetsbeteckning:	Domkyrkan 1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Västerås domkyrkoförsamling
Kommun:	Västerås
Ägare-beställare:	Västerås kyrkliga samfällighet
Entreprenör:	Västerås Målerispectrum Box 234 721 06 Västerås
Antikvarisk kontroll:	Kulturmiljövård Mälardalen Helén Sjökvist Karlskatan 4 722 14 Västerås